

QLOBAL İQLİM DƏYİŞİKLİKLƏRİ ŞƏRAİTİNDƏ “KARBONSUZ ENERJİ” İSTEHSALI – “YAŞIL DÜNYA NAMİNƏ HƏMRƏYLİK” STRATEGİYASI

Maqsud Babayev¹, Günay Abbasova²

¹Bakı Dövlət Universiteti

²Meliorasiya Elmi-Tədqiqat İnstitutu, Bakı

magsudbabayev52@gmail.com, gyunayabbasova0022@gmail.com

Davamlı inkişaf üçün yaranan risklərin aradan qaldırılması təbii, maddi və maliyyə ehtiyatlarından istifadənin kifayət dərəcədə optimallaşdırılmasını tələb edir. Bunların içərisində enerji resurslarından səmərəli istifadə olunması xüsusi yer tutur.

İqtisadi inkişafın davamlılığı makro səviyyədə, alıcılıq qabiliyyəti prioriteti (AQP) nəzərə alınmaqla ÜDM-in enerji tutumluluğunun təhlili və dinamikasında baş verə biləcək tendensiya əsasında müəyyənləşdirilir. Bunu nəzərə alaraq, respublikada ÜDM-in AQP nəzərə alınmaqla 2010-2022-ci illər arasındakı dövr ərzində dəyişmə tendensiyası təhlil edilmiş və müvafiq nəticələr aşağıdakı cədvəldə verilmişdir (cədvəl 1).

Qlobal iqlim dəyişmələrinə təsir və dayanıqlı inkişaf baxımından cədvəl materiallarının təhlili göstərir ki, respublikada iqtisadi dinamikada müsbət meyillərin olmasına baxmayaraq, yaşıl transformasiyaya keçiddə hələ də bir sıra çatışmazlıqlar özünü aydın göstərir. Respublikada ÜDM artdıqca ona daha çox enerji sərf olunmuş, bu isə öz növbəsində enerji resurslarından səmərəli istifadə olunmamasına dəlalət edir.

Qeyd olunan müddətlərdə 1000 ABŞ dolları dəyərində ÜDM istehsalına neft ekvivalenti ilə sərf olunan enerjinin həcmi 2010-cu ildə 56,8 kq-dan artaraq 2015-ci ildə 63,6 kq, 2020-ci ildə 81,3 kq, 2022-ci ildə isə 86,9 kq və ya 2010-cu illə müqayisədə 2022-ci ildə 1,5 dəfə artmışdır.

Cədvəl 1.

Azərbaycan Respublikasında ÜDM-in alıcılıq qabiliyyəti prioriteti nəzərə alınmaqla enerji tutumluluğunun dayanıqlı inkişaf baxımından əsas göstəricilərinin 2010-2022-ci illər ərzində dəyişmə dinamikası

Əsas göstəricilər / illər	2010	2015	2020	2022
ÜDM-in 2017-ci ilin AQP qiymətləri ilə istehsal dəyəri, mln ABŞ dolları	127505,3	143317,9	138545,9	153082,5
Ümumi enerji istehlakı, min NET ekvivalenti	7247,16	9110,4	11264,1	13297,8
Bərpa olunan enerji mənbələrindən alınan elektrik enerjisinin ümumi elektrik enerjisində xüsusi çəkisi, %-lə	18,4	7,4	5,5	6,7
Bərpa olunan enerji mənbələrindən enerji təchizatının ümumi enerji təchizatında %-lə payı	3,1	1,9	1,3	1,3
ÜDM-in enerji tutumluluğu, kq.neft.ekv./min ABŞ dolları	56,8	63,6	81,3	86,9
1kq ümumi daxili enerji istehlakında ÜDM-in dəyəri - 1 ABŞ dolları / kq. neft. ekvivalenti	10,1	9,2	8,3	8,2
ÜDM-in həcmnin (AQP nəzərə alınmaqla) artım dinamikası 2010-cu ilə nisbətən: 2015, 2020, 2022-ci illərdə, %-lə	-	113,0	109,0	120,0
Ümumi enerji istehlakının (NET ekvivalenti) artım dinamikası 2010-cu ilə nisbətən: 2015, 2020, 2022-ci illərdə, %-lə	-	126,0	156,0	184,0

Qeyd: Cədvəl “The WORLD Bank” məlumatlarına əsasən, müəlliflər tərəfindən tərtib olunmuşdur

Aparılmış təhlillər nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, global enerji tutumluluğu bütün dünyada 2022-ci ildə əvvəlki illərə nisbətən orta hesabla 1,2% aşağı düşmüşdür. Bu, onu deməyə əsas verir ki, enerji tutumluluğunun il ərzində bu sürətlə aşağı düşməsi global iqlim dəyişmələri fonunda COP-26 və COP-27 tələbləri ilə dünya ölkələrinin planet temperaturunda baş verən dəyişiklik həddinin 1,5°C-2,0°C intervallarında təmin edilməsi üçün kifayət etmir. Bunun üçün, ÜDM-in enerji tutumluluğunun il ərzində orta hesabla 3,5%-dən daha yüksək aşağı düşmə meyilləri təmin olunmalıdır. Respublika üzrə aparılan təhlildən

göründüyü kimi, ÜDM-in enerji tutumluluğunun 2020-ci illə müqayisədə 2022-ci ildə cəmi 1,0% azalması müşahidə olunmuşdur. Əgər enerji tutumluluğunun azalmasında 3,5-4,0% aşağı düşmə meyilləri müşahidə olunarsa, onda əminliklə demək olar ki, həmin dövlətdə iqtisadiyyat dünya texnoloji inqilabının ən yüksək nəaliyyətləri səviyyəsində, əhalinin həyat səviyyəsi isə durmadan yaxşılaşma dinamikasına malik son nəticə əldə olunması reallığa çevrilir. XXI əsr Enerji Səmərəliliyi Mərkəzinin direktoru, iqtisad elmləri doktoru, Nobel Mükafatı Lauriatı İ.A.Başmakovun fikrincə, enerji səmərəliliyinin yüksəldilməsi planet sivilizasiyasının əsas iqtisadi qanunlarından biridir. Bu qanun sübut edir ki, əgər dövlətdə ÜDM-in enerji, material tutumluluğunda aşağı düşmə meyilləri və ya əvvəlki illərlə müqayisədə sabit qalma tendensiyası müşahidə olunursa, onda həmin dövlətdə iqtisadiyyatın dinamikasında, onun daxili və xarici bazarda məhsulunun rəqabət qabiliyyətinin artmasında inkişaf labüd faktora çevrilir.

Ayındır ki, eyni dəyərdə ÜDM istehsalı üçün daha az enerji sərfi, məhsulun maya dəyərinə təsir göstərməklə onun beynəlxalq bazarda rəqabət qabiliyyətini artırır. Bu vəziyyətdə nisbətən az enerji sərf edən dövlətin iqtisadi fəaliyyətində səmərəlilik meyilləri güclənir. Digər tərəfdən, eyni iqtisadi məqsədə az enerji sərf olunması atmosfərə karbon qazının (CO₂) və digər iqlim dəyişmələrinə təsir göstərən qazların atılma həcmnin azalmasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Bu özünü sosial-iqtisadi inkişafa dair qəbul olunmuş Milli Prioritetlərdə də daha aydın şəkildə göstərir. Təmiz ətraf mühit və “yaşıl artım” transformasiya strategiyasının respublikada Milli Prioritetlərin tələblərinə uyğun olaraq təmin edilməsində enerji resurslarından səmərəli istifadə olunmaqla ÜDM-in enerji tutumluluğunun azaldılması və enerji istehlakı zamanı ətraf mühitə atılan istilik effekti yaradan emissiyaların azaldılmasından daha çox asılı olan problemlərdən biridir. Ona görə həmişə makro səviyyələrdə ÜDM vahidi istehsalına düşən atmosfərə atılan emissiya həcmnin müəyyənləşdirilməsi və onun dinamikada təhlilinə xüsusi yer verilir. Bu tendensiyanı əsas tutaraq tərəfimizdən proses dinamikada təhlil olunmuş və onun nəticələri cədvəldə verilmişdir.

Hazırda respublikada bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə və ümumilikdə “yaşıl transformasiya” strategiyası istiqamətində əməli tədbirlər həyata keçirilməsinə başlanılmışdır. İlk növbədə bərpa olunan enerji potensialından səmərəli istifadə edilməsi məqsədilə atılmış əsas addımlardan biri 2004-cü ildə “Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə olunması üzrə Dövlət Proqramı”nın qəbul edilməsi olmuşdur. Dövlət Proqramının qəbulu bərpa olunan enerji mənbələrinin istifadəsində əsaslı dəyişikliklərin həyata keçirilməsinə və ölkəmizin bu sahədəki potensialının dəyərləndirilməsinə geniş imkanlar yaratmışdır. Eyni zamanda bu sahədə görülən işlərin davamı olaraq, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2020-ci il 22 sentyabr tarixli, 1159 nömrəli Fərmanı ilə Azərbaycan Respublikasının Energetika Nazirliyi yanında Bərpa Olunan Enerji Mənbələri Dövlət Agentliyi yaradılmış və Agentliyin Əsasnaməsi təsdiq edilmişdir. Ölkəmizdə bərpa olunan energetika sahəsinin inkişaf etdirilməsi, bu sahədə qanunvericilik və institutsional mühitin təkmilləşdirilməsi məqsədilə müvafiq qanun və normativ hüquqi aktlar qəbul edilmişdir. Bərpa olunan enerji mənbələri qiymətləndirilərək onun iqtisadi və texniki cəhətdən istifadəsi mümkün olan həcmnin 27000 MVt, o cümlədən, külək enerjisi üzrə 3000 MVt, günəş enerjisi üzrə 23000 MVt, bioenerji potensialı 380 MVt, dağ çaylarının potensialı 520 MVt, Xəzər dənizində isə 157 MVt həcmində külək-enerji potensialının olması müəyyən edilmişdir.

Mövcud vəziyyəti və respublikada “karbonsuz enerji” istifadəsi sahəsində yaxın perspektivdə həyata keçirilən tədbirləri nəzərə alaraq bərpa olunan enerji mənbələrindən alınan elektrik enerjisinin ümumi elektrik enerjisində xüsusi çəkisi 2022-ci ildəki 6,7%-dən, 2030-cu ilədək 20,5%-ə qədər artırılması, müvafiq olaraq ÜDM-in enerji tutumluluğunun 86,7 kq.neft.ekv./min ABŞ dollarından 55,6 kq.neft.ekv./min ABŞ dollarına, atmosfer havasına atılan ÜDM vahidinə düşən çirkləndiricilərin miqdarının isə 2,7 kq/min manatdan 1,3 kq/min manata çatdırılması strategiyanın başlıca hədəfləri kimi müəyyənləşdirilərək gələcəkdə regionun enerji təhlükəsizliyinin təmin olunması üçün, ən əsası isə karbon emissiyası sahəsində götürülmüş COP-28 öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi üçün əlverişli mühit formalaşdırılacaqdır.

Yuxarıda qeyd olunan tədbirlərin yaxın perspektivdə həyata keçiriləcəyini nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikasında enerji ehtiyatlarından səmərəli istifadə və idarəetmənin səmərəliliyinin həlli, eyni zamanda “yaşıl transformasiya”ya keçidin təmin edilməsi əsas inkişaf istiqaməti kimi və qarşıda duran başlıca vəzifə kimi müəyyənləşdirilməlidir.